

TARİHİ COĞRAFYA

TAR305U

KISA ÖZET

1.ÜNİTE Temel Kavramlar ve İlgili Alanlar

GİRİŞ

Özellikle son yıllarda üzerine yapılan araştırma ve tartışmaların arttığı bir disiplin olan tarihi coğrafya, Türkiye’de hızla daha geniş çevrelerde duyulmaya ve ilgi çekmeye başlamıştır. Hâl-buki tarihi coğrafya, İngilizce ‘*historical geography*’ kelimesinin çevirisinden dilimize geçmiş ve uzunca süredir bilinen bir kavramdır. Tarihi coğrafya Dünya’da XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış, fakat ülkemize -yüz elli yıldan biraz fazla gecikmeyle ilk defa XIX. yüzyıl sonlarına doğru girmiştir. Bu dönemde ülkemizde ilk defa, Ahmed Rifat ve Şemseddin Sami gibi büyük oranlarda batılı kaynaklardan çeviri yoluyla eser hazırlayanlar tarafından tarihi coğrafyanın tanımı yapılmış ve önemi vurgulanmıştır.

Batıdaki durumuna ve düşüncemize göre tarihi coğrafya, tıpkı *tarihi sosyolojinin* sosyoloji içinde, *tarihi jeolojinin* jeoloji içinde, *tarihi dilbilimin* dilbilim içinde olduğu gibi coğrafyanın içerisindeki bir sahadır. Bu örneklerin hepsinde de geçen *tarihi* ibaresi, araştırılan konunun geçmişte kaldığını göstermekte olup başka bir anlamı ve izahı yoktur. Farklı bir deyişle *tarihi* ibaresi “*sıfat tamlaması*” yaparak önündeki ismi niteleyen ve onun geçmişe ait olduğunu belirten bir kelimedir.

TEMEL KAVRAMLAR

Yukarıda da belirtildiği gibi insan-doğal ortam etkileşimini uğraş alanının merkezine alan coğrafya, sahip olduğu bazı prensiplerle de diğer bilimlerden ayrılmaktadır. Başka bir ifade ile coğrafyayı diğer bilimlerden ayıran, onlardan farklı bir bilim yapan ilkeleri bulunmaktadır ki, bunlar kesinlikle *nedensellik* veya *kıyaslama* değildir. Çünkü bütün bilim dalları, araştırmasını yaparken bu ilkelerden faydalanır. Hatta bilimin çıkış noktasında öncelikle olması gereken ilke bilindiği üzere *nedensellik*dir. Dolayısıyla, coğrafyanın ayırıcı temel prensibi bunlar değil *dağılıştır*, dağılıştır olmalıdır.

Coğrafi çalışmalarda dağılışı genellikle üç şekilde verilir: Yatay (alansal), dikey ve zamanda dağılışı. Mekânı, hatta bize göre doğal ortam ile insan etkileşimini coğrafi araştırmanın merkezine alan günümüz coğrafya zihniyetindeki bu unsur *dağılıştır* ve dağılışı uygulamak için, *yatay* ve *dikey* -ayrıca bazı durumlarda *zamanda*- dağılışın yapılması gereklidir.

Souza tarafından kaleme alınan bir yazıda coğrafyanın, birbirinden ayrılamayan ve birbiri ile ilişkili üç unsurdan oluştuğu belirtilmiştir: Konu, coğrafi beceriler ve dünyaya bakış açısı (perspektif). Konu, coğrafi standartlar için önemli bir temel olup zaruri bilginin arıtılmasıdır. Coğrafi beceriler ve bakış açısı bir araya getirildiğinde konu faydalı olur. Coğrafi beceriler, coğrafi sorular sorma, coğrafi bilgi elde etme, coğrafi bilgiyi organize etme, coğrafi bilgiyi analiz etme ve coğrafi soruları cevaplamayı içerir. Dünyaya bakış açısı ise, hem mekânsal hem de çevre yönündedir.

Coğrafyada herhangi bir dağılışı oluşturan eleman ya da kalıpların türlerinin saptanması ve de ona bağlı olarak açıklanmasında ‘ölçek’ en önemli unsurdur. Bir ölçekte nokta halinde olan bir unsur, bir diğer ölçekte alan halinde görülebilmektedir. Coğrafi çalışmalarda üç farklı ölçekten bahsedilir; kartografik, metodolojik ve mekânsal ölçek. Kartografik ölçek, doğal ve beşeri unsurların harita düzlemine aktarılması sırasında kullanılan küçültme oranıdır. Metodolojik ölçek, coğrafi araştırma konusunun niteliğine ve amacına göre çalışılmak istenen ala-

nın sınırlanmasıyla ilgilidir. Mekânsal ölçek ise, belirli bir mekân/alanın boyutlarını ve algılanmasını ifade eder.

Konum: Coğrafya çalışmalarında olay ya da yerin nerede olduğunun belirlenmesi önemlidir. Bu da konum analizi ile gerçekleştirilir ki, bu da iki boyutta yapılır. Birincisi mutlak konumun belirlenmesi anlamına gelen, Dünya üzerinde herhangi bir yerin ya da olayın konumunu standart olarak kullanılan koordinat sistemiyle belirlenmesidir. İkincisi ise göreceli konum olarak adlandırılır ve zaman, mesafe, yön, ilişkiler, maliyet, coğrafya unsurları (yollar, denizler, önemli ülke ya da kuruluşlarla ilişki ve yakınlık vb.) gibi değişkenler bağlamında bir yerin başka bir yere göre durumu ya da o yerin konumsal özelliklerinin belirlenmesi demektir.

Çevre: Bu kavram farklı şekillerde tanımlanmaktadır ve farklılıkların olması, çevrenin çok boyutlu ve farklı bilim alanlarına hitap etmesinden kaynaklanmaktadır. Coğrafya açısından çevre, insan ve diğer canlıların içinde yer aldığı ve yaşam şartlarını oluşturan tüm organik ve inorganik unsurlardan oluşan, süreç ve etkileşimlerin gerçekleştiği ortamdır.

Mekân: Zaman zaman çevre sözcüğüyle de eş anlamlı olarak kullanılan *mekân*, insanın yerde, yerin derinliğinde ve uzaya doğru tüm çevresini üç boyutlu olarak kapladığından, çevreden çok daha geniş bir anlama sahiptir ve içine psikolojik, toplumsal ve ekonomik anlamaların da katılmasıyla yalnızca Şzikselsel bir anlam taşımaktan da uzaklaşmaktadır. Mekân, içinde yaşayanlar tarafından algılanan ve değerlendirilen düzlemdir, ufuktur.

Yer: Yer tıpkı bölge ve peyzaj kavramları gibi bir mekânsal metafordur. Bu bağlamda *yeri* kısaca “*mekânın bir parçası*” şeklinde tanımlamak mümkündür. Mekânın sosyal ilişkilerin kurulduğu ve kimliğin oluşturulduğu yerler aracılığı ile düzenlendiği (organize edildiği) düşünülür. Dolayısıyla bir alana (mekân parçasına) dair bir aidiyet veya sahiplenme geliştirildiği, ona duygusal bir anlam yüklendiği ve bunun sonucunda alanın bir kimliğinin oluştuğu durumda o alanı yer olarak adlandırmak mümkündür.

Bölge: Geleneksel olarak coğrafya çalışmalarının temelini oluşturan kavram bölgedir. Klasik olarak bölge, sahip olduğu karakteristik özellikleri bakımından çevresinden farklılık gösteren alanların gruplanmasıyla oluşan alandır.

Değişim: “Aynı nehirde iki kere yıkanılmaz” deyişiyle anlatılmak istenilen şey, klişeleşmiş bir ifade ile “değişmeyen tek şeyin değişim” olduğudur. Bu bağlamda coğrafya da oldukça güçlü bir tarihi boyut mevcuttur. Dünya üzerindeki her şey dolayısıyla coğrafyanın çalıştığı her konu (her ova, nehir, endüstri ve turizm bölgesi, mesken alanı) zaman içinde bazen tahmin edildiği gibi bazen de tamamen umulmadık şekilde değişen süreçlerin (Örn. erozyon ya da ekonomik gelişme) bir sonucu olarak ortaya çıkarlar.

Harita: Harita, yeryüzünün tamamının ya da bir bölümünün, belli bir ölçeğe göre küçültülmüş ve az çok yalınlaştırılmış olarak kâğıt üzerine aktarılmış izdüşümdür. Mekânı temsil etme yöntemi olan ve mekân üzerindeki unsurları görselleştirme aracı olarak kullanılan harita, dağılışı ilkesinin uygulanması bakımından coğrafyanın sıkça kullandığı tekniklerden biridir. Bir kaynakta “insanoğlunun yaşadığı veya ilgilendiği alanın tamamında veya bir kısmında yer alan Şzikselsel detayların, bu detaylarla ilgili bilgilerin veya bu alanda meydana gelen olgularla ilgili

bilgilerin, genellikle düz bir yüzey üzerinde, belli bir ölçekte gösterimidir” şeklinde tanımlanan harita, yeryüzünün seçilmiş bir tarafını temsil eden grafiklerdir.

İLGİLİ ALANLAR

Tarih Disiplini

Tarih disiplini daha önceki yıllara ait derslerde yeterince ele alındığı için burada konu üzerinde fazla durulmayacaktır. Ama tarihi coğrafyanın daha iyi anlaşılması için değinmek istediğimiz birkaç hususu hatırlatmakta fayda vardır. Tarih, tıpkı kardeşi kabul edilen coğrafya gibi, ilkçağlardan beri bilinen ve bu konuda pek çok eserin bulunduğu bilim dallarından biri olup diğerleri gibi tarih bilimi için de şimdiye kadar yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Çok sayıdaki tanımdan biri, Türkçe Sözlük’te tarih, “toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları yer ve zaman göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim” şeklindedir. Ana Britannica’da tarih bilimi, “geçmişin olaylarını kaynak malzemelerin eleştirel bir incelemesine dayanarak kronolojik tutarlılık içinde irdeleyen ve genellikle bunların nedenleri konusunda açıklamalarda bulunan bilim dalı” olarak tanımlanmıştır.

Yaygın bir şekilde tarih, “geçmişte yaşamış insan topluluklarının yapıp ettiklerini yer ve zaman göstererek belgelere dayalı bir biçimde anlatan bilim dalı” biçiminde tanımlanır. Bu tanımlamada, *mekân/yer* ve *zaman* kavramları dışında diğer önemli bir vurgu; tarihin belgeye dayalı olarak yapılmasıdır. Bütün tarihi olayların bir mekânda cereyan ettikleri düşünüldüğünde tarih-coğrafya ilişkisinin ne denli iç içe olduğu anlaşılır.

Coğrafya Tarihi

Yazılan her şey tarihin konusuna girer. Dolayısıyla, ister sıradan bir evrak, ister bir mektup isterse bir kitap olsun hemen herkes tarih okur. Ancak bazı okuyucular kendilerine bir alan belirlemişlerdir. Barzun ve Graff’ın belirttiği gibi, yapılan her araştırma, hazırlanan her metin aslında bilinçli veya bilinçsizce hazırlanmış bir *tarihtir*. Mekânın, mekân üzerinde yaşayan insanların, insan topluluklarını ilgilendiren her konunun bir geçmişi vardır ve bilimsel metodlar ile araştırılırsa, o konunun *‘tarihi’* yapılmış olur. Şu durumda her bilimin tarihi olduğu gibi, coğrafyanın da bir tarihi vardır ve bu bilim dalı öncelikle *‘bilim tarihi’* sonra, onun da içinde olduğu *‘tarih’* (veya bazen *‘felsefe’*) biliminin bir alt dalı durumundadır.

Nitekim coğrafya biliminin nerede, nasıl ve ne zaman doğduğunu ve doğuşundan bugüne kadar nasıl bir gelişim sürecini izlediğini araştıran bilim dalına *‘coğrafya tarihi’* denilmektedir. Yunanca *‘geo-yer’* ve *‘graphien-yazmak’* kelimelerinden meydana gelen ve yerin tasviri, yazımı anlamında kullanılan coğrafya kelimesi bu haliyle İslam literatüründe ilk defa XII. yüzyılda Muhammed b. Ebu Bekir ez-Zühri ve XIII. Yüzyılda İbn Said el-Mağribi gibi Arap müellifler tarafından *‘cuğrafiya’* şeklinde Arapçalaştırılarak kullanılmıştır. Arapça’ya bu şekilde giren coğrafya, Türkçe’ye muhtemelen ilk defa Fatih’in Batlamyus’un coğrafya isimli eserini aynı isimle çevirtirmesi ile XV. yüzyılda girmiştir.

Eski Yunan devrinin seçkin bilim adamlarından Miletli Anaksimander ilk harita yapımcısı ve matematiki coğrafyanın kurucusu kabul edilmektedir. Bu dönemde, başlıca temsilcileri Miletli Thales, bir dünya haritası da çizen Miletli Hekataios, Platon, Eratosthenes olan; güneş, güneş sistemi, gezegenler, yıldızlar, dünyanın şekli, hareketleri, boyutları ve dünya üzerindeki

yerlerin konumunu belirleyerek haritacılığa zemin hazırlayan '*matematiki coğrafya*' görüşü ileri sürüldü. Adı geçen ilim adamlarından Eratosthenes'in, dünyanın yuvarlaklığına inandığını ve hatta şaşırta bir kesinlikle dünyanın çevresini (250.000 stadium, bir stadium 158 m olduğuna göre 39.816 km olarak) hesapladığını biliyoruz. Çok yönlü bir bilim adamı olan Eratosthenes, aynı zamanda kitabında "dünyanın-yeryüzünün tasviri anlamında "*coğrafya*" sözcüğünü başlık olarak kullanan ilk kişi", yani coğrafyanın isim babasıdır.

Herodotus (MÖ. 485-425), sadece tarih bilminde değil, coğrafya bilminde de ileri bir seviyede idi. Herodotus, o dönemde yerleşilen ve bilinen dünyanın bir tasvirini yaparak; dünyada yaşayan halkların adlarını sayıp, geleneklerini betimleyerek, coğrafi görüşlerden biri olan '*bölgesel coğrafya*' fikrini ortaya attı. Aslında Herodotus'un, yazılarında görünüşte tarih ile örülü bir coğrafya bulunduğundan, bu haliyle bölgesel coğrafya ekolüne '*tarihi coğrafya*' adını verenler de vardır.

Müslümanlar coğrafya biliminin üç büyük alanından biri olan "*matematiki coğrafya*"nın başlangıç bilgilerini her şeyden evvel Yunanlılar'dan aldılar. Bu, yeryüzünü enlem ve boylam derecelerine göre kâğıda veya herhangi bir vasata nakletmek esasını hedefliyordu. Bu işte en zor olan boylam derecelerini ölçmekti.

Coğrafya teriminin dilimize girmesi, Osmanlı döneminde bizzat Fatih eliyle gerçekleşmiştir. Onun İstanbul'u fethetmesinden sonra Bizans kütüphanelerinde bulunan birçok eseri çevirttiği bilinmektedir. Fatih, Trabzonlu G. Amirutzes ve oğlu Mehmed'den Batlamyus'un '*Geographike Hyphegesis*' adlı eserini Arapça'ya çevirttirip (*Tercüme-i Coğrafya-yı Batlamyus* adıyla), onun haritalarından da faydalanarak yeni bir dünya haritası çizmesini istemiştir. Böylece bu eser ile Helenistik bilim mirasının etkileri de Osmanlı coğrafyasına kazandırılmıştır. Dolayısıyla Osmanlılar ilk defa doğrudan klasik İslam coğrafya eserleri dışına çıkarken, ayrıca bu sayede '*coğrafya*' adı ilk defa Osmanlı bilim literatürüne girmiştir.

XVI. yüzyılda batıda Rönesans ve Reform'un etkisi ile diğer bütün bilimlerde olduğu gibi, coğrafyada da büyük gelişmeler ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Rönesans, meçhul âlemlerin keşfedildiği büyük seyahatler ile bütün bilgilere yeni temeller veren muazzam ilmi keşifler devridir. Gerçekten de bu devirde coğrafi ufkun fevkalade genişlemesi, haritacılıktaki büyük gelişmeler ve coğrafyanın da yardımcı olan tabii ilimlerin gelişmesi sonucu, coğrafya yeni bir ivme ve çehreye kavuşmuştur. Avrupa'daki Rönesans ve '*Keşifler Çağı*' olarak bilinen kültürel yeniden uyanışla birlikte, Avrupa coğrafi bilginin merkezi haline gelmiştir.

Coğrafya algısındaki hakim **çevreci determinizm**, 1920'lerden itibaren yerini "*possibilizm*"e bırakmıştır. Possibilizm (olasıcılık) çevreci determinizmin kesin yargılarını terk ederek doğal özelliklerin insan faaliyetleri üzerinde bütüncül bir belirleyici etkisi olamayacağını öne sürmüştür.

Paleocoğrafya

Tarihi coğrafya ile ilgili konulardan biri olan *paleocoğrafya*, aynı tarihi coğrafya gibi ülkemizde yeni ve pek araştırılmayan sahalardandır. Bununla birlikte paleocoğrafya, çeşitli kaynaklarda coğrafyanın veya jeolojinin bir alt dalı olarak kabul edilmekte olup bakış açısına göre tarihi coğrafya ile yakın hatta bazen karıştırılan bir konudur.

Ansiklopedi ve sözlüklerde paleocoğrafya hakkında çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Ana Britannica'da, 'yeryüzünün belirli bir bölgesinin, jeolojik geçmişin belirli bir zamanındaki coğrafyasının belirlenmesini konu edinen bilim dalı' ifadesi kullanılmıştır. Paleocoğrafya, günümüzdeki coğrafi ve jeolojik olguların geçmişe yönelik yorumlanmasına dayanır; bu yorumlarla ulaşılan sonuçlardan hareketle, o yörenin incelenen jeolojik geçmişteki coğrafya özelliklerinin haritası hazırlanır. Paleocoğrafya haritaları, yalnızca incelenen geçmişteki kara ve deniz dağılımını gösterecek kadar basit olabilir.

Bu Özetin tamamını,Çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız

<https://www.kolaysinavlar.com/tarihi-cografya-ady212u?search=TAR305U>